

Яремчук І.В.

УДК 811.222.1'06'42:821.222.1-1

КОНЦЕПТ НЕБО У ПОЕТИЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ФОРУГ ФАРРОХЗАД

Постановка проблеми. Концептуалізація світу в художньому творі відображає універсальні закони світобудови й індивідуальні авторські ідеї. Універсальні та індивідуально-авторські знання у художньому тексті можуть як збігатися, так і цілком відрізнятись, оскільки концептосфера твору може містити багато особистісних змістів. Вивчення процесів концептуалізації й категоризації світу та їх мовного втілення у художніх текстах є важливою складовою дослідження ідіостилі письменника при когнітивному підході до аналізу текстів [Див. 1, 7].

Аналіз останніх досліджень із проблематики роботи. Спробу застосувати методику концептуального аналізу до східної поезії, а саме віршів Сохраба Сепехрі, зробила О. Мазепова [5, 6]. Поезію Форуг Фаррохзад аналізують переважно із літературознавчих позицій (М. Аташі, А. Есмалі, Р. Карачі, М. Рейгані, С. Шаміса (Іран), В. Кляшторіна, Х. Кулієва, М. Яукачева (Росія)) [Див. 2, 3, 4, 9–14], проте в Україні лінгвістичні особливості ідіостилі поетеси ще не ставали об'єктом самостійного дослідження.

Мета та завдання. Взавши за основу методику Л. Г. Бабенко, у статті проаналізовано концепт НЕБО у поетичній картині світу іранської поетеси і режисера Форуг Фаррохзад (1935 – 1967), представниці літературної течії “Ше’ре ноу” в Ірані, на матеріалі віршів 5-х її збірок. Опис концептосфери тексту або сукупності текстів одного автора, який передбачає узагальнення всіх контекстів, у яких вживаються ключові слова – носії концептуального змісту, з метою виявлення характерних властивостей концепту: його атрибутів, образних асоціацій. Для моделювання структури концептосфери виділяється її ядро (базова когнітивно-пропозиційна структура), приядерна зона (основні лексичні репрезентації), ближча (образні асоціації) та дальша периферія (суб’єктивно-модальні смисли) [1, с. 61].

Матеріалом дослідження є лексичні репрезентації концепту НЕБО концептуального простору поезій Форуг Фаррохзад, відібрані із 112-ти поезій збірок Форуг Фаррохзад “اسیر” “Asir” “Полонянка” (1955), “ديوار” “Divār” “Стіна” (1956), “عصیان” “Asyān” “Бунт” (1958) та “تولد دیگر” “Tavvalodi digar” “Нове народження” (1963) та 7-ми поем збірки. “ایمان بیاوریم به آغاز فصل سرد...” “Imān biyāvarim be āqhāz-e fasl-e sard...” “Повіримо у настання холодів...” загальною кількістю 672 рядки [15].

Концепт НЕБО є одним із найбільш важливих у свідомості і культурі людини. Багато праць присвячено цьому концепту і співставним дослідженням антонімічних концептів НЕБО–ЗЕМЛЯ, ДОБРО–ЗЛО, СВІТЛО–ТЕМРЯВА, ВЕРХ–НИЗ тощо [Див., наприклад, 8]. У ліриці Форуг Фаррохзад концепт НЕБО представлений іменником *آسمان āsmān* ‘небо’ та рідше прикметником – *آسمانی āsmāni* ‘небесний’. Узагальнення регулярних атрибутивних і предикатних позицій при іменнику *небо* та аналіз особливостей їх текстового вживання дозволяють виявити когнітивно-пропозиційну структуру концепту НЕБО у ліриці Форуг Фаррохзад і виділити ті суттєві компоненти, які його складають. Абсолютна частота іменника *آسمان āsmān* ‘небо’ 59. Частота вживання цієї лексичної одиниці окремо у збірках не дуже відрізняється: “Полонянка” – 11, “Стіна” – 15, “Бунт” – 10, “Нове народження” – 16 та “Повіримо у настання холодів...” – 7, тобто лексичні репрезентанти концепту НЕБО присутні у віршах Форуг Фаррохзад протягом уєї творчості. З цим іменником синтагматично і парадигматично зближуються слова, узагальнення семантики яких дозволяє змоделювати структуру концептосфери НЕБО. Аналіз усіх контекстів дозволив їх узагальнювати і представляти концепт у вигляді поля. Ядром концепту є узагальнена когнітивно-пропозиційна структура: суб’єкт, предикат, атрибутивні характеристики *неба*. Приядерною зоною є основні регулярні та найбільш типові для поезій Форуг Фаррохзад лексичні репрезентації когнітивно-пропозиційної структури концепту НЕБО. Словникові дефініції фіксують уявлення про небо як про фізичне тіло, світло, добро, рай тощо. У ліричних поезіях Форуг Фаррохзад небо часто входить до емоційної сфери людини, допомагаючи виразити почуття закоханої жінки. Релігійна складова актуалізується цікаво – у віршах виявлено контекст, у якому вжито сполучення *небо пекла*.

‘У небі дикою пекла...’

(“Я переживаю за садок”) [15, с. 352].

در آسمان وحشت دوزخ...

Поетичні контексти демонструють переважання над традиційним уявленням про небо індивідуально-авторського.

‘Сьогодні вночі із неба твоїх очей

На мої вірші падає зірка...’

(“З любові”) [15, с. 104];

امشب از آسمان دیده ی تو

روی شعرم ستاره می بارد...

Конкретизація концепту НЕБО здійснюється у різних аспектах і різними мовними засобами. У поетичних контекстах відображаються уявлення про недосяжність та неосяжність небес, наявність інших фізичних тіл.

‘Від недосяжності неба,

Від тебе самотність моя замовкла...’

(“Закохано”) [15, с.257].

Також присутні контексти, у яких лірична героїня називає небом себе і коханого чоловіка:

‘Ти є тим небом чистим і світлим,

Я у цьому кутку клітки, є полоненою птахою...’

(“Полонянка”) [15, с. 30];

از دوردست آسمان

از تو تنهایی ام خاموشی گرفت...

تویی آن آسمان صاف و روشن

من این کنج قفس، مرغی اسیرم...

‘Иди... Иди ..... До неї, мені що за горе,
Ти сонце... Вона земля... **Я небо...**
(“Пригнічення”) [15, с. 167].

برو... برو... به سوی او، مرا چه غم
تو آفتابی ... او زمین ... **من آسمان...**

За допомогою епітетів у поезії Форуг Фаррохзад виражено домінуючі характеристики неба. Іменник *небо* супроводжується емоційно-оцінними конотаціями, частіше негативно-оцінними: небо у віршах постає німе, мовчазне, зловіще, печальне, загублене, дике, а також чисте, світле та радісне:

‘Вечорами, коли місяць танцює спокійно
Серед німого й мовчазного неба...
(“Бунт”) [15, с. 50];

شبانگاهان که مه می رقصد آرام
میان آسمان گنگ و خاموش...

‘Ніколи не бажала
Зірку у **мареві неба зловіщого...**
(“На землі”) [15, с. 233];

هر گز آرزو نکردم ام
یک ستاره در سراب آسمان شوم...

Індивідуально-авторські знання про небо виявляються за допомогою аналізу функціонування іменника *небо* в поетичних контекстах, що показує різноманітність образного осмислення концепту НЕБО у ліриці Форуг Фаррохзад. Основні виявлені у поезії образні репрезентації концепту НЕБО:

1) “Небо – істота”,

а) яка може пересуватись у просторі і послизнутись:

‘Вчепилось сонце у мою косу,
Небо послизнулось у моїх очах...
(“Спогад про один день”) [15, с. 143];

چنگ زد خورشید بر گیسوی من
آسمان لغزید در چشمان من...

‘**Небо біжить від себе назовні,**
Уже він у світі не поміщається...’
(“Безумство”) [15, с. 212];

آسمان می دود ز خویش برون
دیگر او در جهان نمی گنجد...

б) має очі та серце:

‘Я чекала, що **відкриє** на моє обличчя **темне**
небо

Очі срібного ранку...
(“Спрагло”) [15, с. 170];

منتظر بودم که **بگشاید** به رویم **آسمان تار**
دیدگان صبح سیمین را...

‘Ох, немов ця вся голубизна
У **серці неба** не поміщається...’
(“Безумство”) [15, с. 212];

آه، گویی که اینهمه آبی
در دل آسمان نمی گنجد...

в) може плакати і відчувати відчай:

‘**Краплю сльози також не лило темне небо**
Із погляду втомленого хмари, до моїх ніг...’
(“Спрагло”) [15, с. 171];

قطره اشکی هم نیفشاند آسمان تار
از نگاه خسته ی ابری، به پای من...

‘**І відчай простий і печальний неба,**
І неміч цих цементних рук...’
(“Повірімо у настання холодів...”) [15, с. 331];

و یاس ساده و غمناک **آسمان**
و ناتوانی این دست های سیمانی

д) який притаманні фізіологічні процеси (а саме, фізіологічна сторона кохання):

‘Та іншого року, коли весна
Із небом за вікном буде співмешкати
І у тілі її битимуть
Зелені фонтани безтурботних стебел...’
(“Повірімо у настання холодів...”) [15, с. 342].

و سال دیگر، وقتی بهار
با آسمان پشت پنجره همخوابه می شود
و در تنش فوران می کنند
فواره های سبز ساقه های سبکیار...

2) “Небо – простір”,

а) який характеризується за параметрами висоти:

‘**О зорі, що на висоті неба,**
І поглядом своїм подаючи знаки, сидите...’
(“О зірки”) [15, с. 93];

ای ستاره ها که بر فراز **آسمان**
با نگاه خود اشاره گر نشسته اید...

б) приміщення, яке має дах, і його можна обшукати:

‘Я, я, що ніколи
Окрім легкого і безпритульного паперового змія
На дахах туманних неба
Нічим не була...’
(“Побачення вночі”) [15, с. 285];

من، من که هیچگاه
جز بادبازی سبک و ولگرد
بر پشت **بام های مه آلود آسمان**
چیزی نبوده ام...

‘**Небеса** у пошуках тебе **обшукавши...**
(“Гнів”) [15, с. 165]

آسمانها را به دنبال تو **گردیده...**

в) степ:

‘Зелена трава росла у болоті моїх солодких марев,

Із степу неба немов пил світла піднімався...
 (“Перехожий”) [15, с. 207].

3) “Небо – вмістилище”:
*‘Кольорова хвиля горизонту не мала кінця,
 Небо ароматом дня було наповнене...’*
 (“Спогад про один день”) [15, с. 142]

4) “Небо – предмет, який може горіти”:
*‘Від тебе, о гаряча поезія, горять
 Чисті небеса...’*
 («Життя») [15, с. 217].

5) “Небо – опади”:
*‘Чи не настав іще той час,
 Коли ці дверцята відкриваються, відкриваються,
 відкриваються,*

Коли небо випаде...’
 (“Побачення вночі”) [15, с. 290].

Висновки. Аналізуючи поетичні контексти, в яких вживаються лексичні одиниці, що репрезентують концепт НЕБО, можна зробити висновок, що небо у ліричній поезії Форуґ Фаррохзад виступає і як фізичне тіло, і як елемент емоційної сфери людини, пов’язує концепт НЕБО із концептом КОХАННЯ. Образні асоціації неба із різними предметами реального та уявного світу дозволяють актуалізувати такі його якості, які не передаються прямими номінаціями: а) персоніфікацію – *небо біжить, небо відкрив очі, у серці неба;* б) просторові параметри, опредметнення – *на дахах неба, у степу неба, обшукавши небо;* в) стан – *небо горить* тощо.

Перспективи подальших досліджень. У художньому тексті світ естетично концептуалізується, автор як творча особистість разом із загальноприйнятими знаннями привносить у твір власні, індивідуальні знання. Застосування концептуального аналізу під час розгляду способів мовної репрезентації концептів у поезіях Форуґ Фаррохзад допомогло виявити ці аспекти концептуалізації світу. Подальші перспективи дослідження полягають у можливості застосування концептуального аналізу до поетичних творів іранських поетів різних періодів, у зіставному дослідженні ідіостилів поетів Ірану.

Джерела та література:

1. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учеб., практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флінта; Наука, 2008. – 496 с.
2. Кляшторина В. Б. «Новая поэзия» в Иране / В. Б. Кляшторина. – М. : Наука, 1975. – 255 с.
3. Кляшторина В. Б. Современная персидская поэзия. Очерки / В. Б. Кляшторина. – М. : Изд-во восточной литературы, 1962. – 148 с.
4. Кулиева Х. А. Характерные особенности прогрессивной персидской поэзии 50-х годов : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Х. А. Кулиева; Ин-т народов Ближнего и Среднего Востока АН Аз. ССР. – Баку, 1968. – 22 с.
5. Мазепова О. В. Застосування концептуального аналізу у процесі вивчення східного поетичного тексту / О. В. Мазепова // Вісник Львів. ун-ту. – Львів, 2008. – Вип. 45. – С. 157-163. – (Серія філологічна).
6. Мазепова О. В. Лінгвістичні особливості ідіостилу Сохраба Селехрі : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.13 «Мови народів Азії, Африки, аборигенних народів Америки та Австралії» / О. В. Мазепова. – К., 2008. – 24 с.
7. Поповская (Лисоченко) Л. В. Лингвистический анализ художественного текста в вузе : учеб. пособ. для студ. филол. фак. / Л. В. Поповская (Лисоченко). – 2-е изд., доп. и перераб. – Ростов н/Д. : Феникс, 2006. – 512 с.
8. Чжао Сюцин. Небо и земля в русской языковой картине мира : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Чжао Сюцин. – М., 2010. – 24 с.
9. Яукачева М. Я. Современные прогрессивные поэты Ирана / М. Я. Яукачева. – Ташкент, 1978. – 108 с.
10. آتشی، منوچهر. شعر فروغ : شعر شورشف شعر مفهوم و شعر آزادی زبان / منوچهر آتشی // کسی که مثل هیچ کس نیست. – تهران : کاروان، ۱۳۸۰. – ص. ۵۲-۶۵.
11. اسماعلی، امیر. همه بزرگان : فروغ فرخ زاد / امیر اسماعلی. – تهران، ۱۳۷۸. – ص. ۳۲.
12. ریحانی، محمد. فروغ آیه های زمینی، زبان، اندیشه، سبک / محمد ریحانی. – تهران، ۱۳۸۱. – ص. ۲۳۵.
13. شمیس، سیروس. نگاهی به فروغ / سیروس شمیس. – تهران : مروارید، ۱۳۷۴. – ص. ۳۱۶.
14. کراچی، روح انگیز. فروغ فراخ زاد / روح انگیز کراچی. – شیراز : داستان سرا، ۱۳۸۳. – ص. ۲۲۰.
15. مجمعه اشعار : فروغ فرخزاد. – تهران : شادان، ۱۳۸۳. – ص. ۳۶۸.